

علوم و فنون ۲

درس ششم : مجاز

برآشفت ایران و برخاست گرد

همی هرکسی کرد ساز نبرد

ایران در معنای واقعی

کشوری است در جغرافیای جهان .

اما در بیت بالا

به معنای ایرانیان و ساکنان ایران به کار رفته است.

مجاز

کاربرد واژه در معنای "نانهاده"

(= غیرحقیقی) آن است.

کاربرد این گونه کلمات در زبان روزمره ؛ محاوره و گفتگوی مردم بسیار زیاد است .

یک مثال از محاوره روزانه:

این حوض بزرگ است.

حوض معنای حقیقی دارد.

حوض یخ زد .

از حوض معنای نانهاده آب مورد نظر است.

بین معنای نهاده و معنای نانهاده **علاقه و پیوندی** برقرار است که سبب درک و دریافت معنای نانهاده می شود.

همچنین لازم است **قرینه‌ای** در کلام باشد تا معنای نانهاده دریافت شود.

علاقه مجاز :

پیوندی است که میان معنای نهاده و نانهاده یک واژه وجود دارد.

قرینه مجاز :

نشانه‌ای است در کلام که ذهن خواننده را از معنای نهاده به معنای نانهاده سوق می دهد.

در مثال: حوض یخ زد.

(**یخ زد**) ؛ **قرینه‌ای** است که ذهن ما را از معنای نهاده به معنای نانهادی حوض یعنی آب سوق می دهد.

بین **حوض و آب** هم پیوندی وجود دارد که همان **مظروف بودن حوض** برای آب است.

یک مثال ساده دیگر:

ماه ؛ **دشت لاله** ها را روشن کرد.

معنای نانهاده ماه ؛ نور ماه است.

قرینه آن روشن کرد است.

علاقه بین آنها وابستگی وجود نور به ماه است.

ادبیات دهم نأ کنکور

مثالی از نثر بیهقی:

جهان خوردم و کارها راندم.

جهان در معنای نانهاده **نعمت‌های جهان** آمده است.

و **قرینه** آن خوردن است با **رابطه و پیوند** مشخصی که بین جهان و نعمت‌های جهان وجود دارد.

یک مثال از شعر نظامی:

به یاد روی شیرین بیت می گفت

چو آتش تیشه می زد کوه می سفت

بیت: معنای نهاده : واحد کلام شاعرانه.

معنای نانهاده : سخن شاعرانه.

در بیت زیر سه واژه در معنای نانهاده به کار رفته است:

خروشی برآمد ز دشت و ز شهر

غم آمد جهان را از آن‌کار بهر

۱- **دشت:** صحرا (معنای نهاده)

مردم‌حاضر در دشت (معنای نانهاده)

۲- **شهر:** مکان‌زندگی (معنای نهاده) مردم‌حاضر در شهر (معنای نانهاده)

۳- **جهان:** دنیا (معنای نهاده)

مردم حاضر در دنیا (معنای نانهاده)

مهم‌ترین نوع مجاز

در کاربرد معنای مجازی ؛ گاهی معنای نانهاده را با علاقه و رابطه "شباهت" به جای معنای نهاده استفاده می کنند.

مثال:

به جای **چشم** ؛ به علت شباهتی که چشم با نرگس دارد می‌گویند **نرگس**.

از من غمزده دل می‌طلبد غمزه دوست

دوستان دلبر ما نرگس گویا دارد

یا:

نرگش عریده جوی و لبش افسوس کنان...

مجاز

معنای نهاده

معنای نانهاده

علاقه

قرینه

خودارزیابی

۱- معنای نهاده (حقیقی) و نانهاده (مجازی) را در واژه های مشخص شده بررسی کنید.

الف) چرخ

درخت تو گربار دانش بگیرد

به زیر آوری چرخ نیلوفری را

معنای نهاده : ابزار مدور که حرکت دورانی دارد.

معنای نانهاده : فلک آسمان

ب) سر

سر آن ندارد امشب که برآید آفتابی

چه خیالها که گذر کرد و گذر نکرد خوابی

معنای نهاده سر :کله. راس . بالاترین بخش بدن

معنای نانهاده : عزم . تصمیم . قصد . خیال

پ) سینه

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق

تا بگویم شرح درد اشتیاق

معنای نهاده سینه : قفسه صدی، بخش میانی بدن .

معنای نانهاده سینه : دل، منظور از دل، عاشق درد هجران کشیده است.

۲- در سروده های زیر مجاز را مشخص کنید:

الف) فردا که آن شهر خاموش / در حلقه شهر بندان دشمن / از خواب دوشینه برخاست / دیدند / زان مرغ فریاد و آتش / خاکستری سرد برخاست .
(شفیعی کدکنی)

مجاز :

فردا بامعنای نانهاده آینده

مرغ با معنای نانهاده ققنوس.

شهر بامعنای نانهاده مردم شهر.

ب) فریشتگان سنگ به وی می زدند که خاکی و آبی را چه رسد که حدیث کند؟
(کشف الاسرار میبیدی)

مجاز :

خاکی و آبی با معنای نانهاده انسان.

پ) چرا چون لاله خونین دل نباشیم

که با ما نرگس او سرگران کرد

(حافظ)

مجاز :

نرگس به علاقه شباهت با معنای نانهاده چشم

ادبیات دهم نا کنکور

ت) دل عالمی بسوزی چو عذار برفروزی

(حافظ)

تو از این چه سود داری که نمی‌کنی مدارا؟

مجاز :

عالم بامعنای نانهاده مردم عالم

ث) برو ای گدای مسکین در خانه‌ علی زن

(شهریار)

که نگین پادشاهی دهد از کرم گدا را

مجاز :

نگین به علاقه ی جزییه بامعنای نانهاده انگشتر

۳- در بیت زیر مجاز و قرینه را مشخص نمایید:

دست فلک ز کارم وقتی گره گشاید

(فروغی بسطامی)

کز یکدگر گشایی زلف گره گشا را

دست مجاز از انگشت با قرینه‌ی گره گشودن که توسط انگشت صورت می گیرد نه دست (با علاقه کلیه)

۴- بیت زیر را از نظر فکری و ادبی بررسی نمایید:

سپید شد چو درخت شکوفه دار سرم

(جامی)

وز این درخت همین میوه غم است برم

از نظر فکری :

تاسف از دست رفتن ایام جوانی . پیری و اندوه .

از نظر ادبی :

مراعات النظیر بین میوه ؛ درخت شکوفه .

جناس ناقص اختلافی : بر و سر.

تشبیه : میوه‌ی غم/سرم چو درخت شکوفه دار سپید شد

مجاز : سر با معنای نانهاده مو .

مجاز : درخت در مصراع دوم به علاقه تشبیه با معنای نانهاده سر .

۵- وزن و آهنگ بیت زیر را مشخص کنید:

بضاعت نیوردم الا امید

(سعدی)

خدایاز عفوم مکن ناامید

وزن : فعولن فعولن فعولن فعل

بحر : متقارب مثنی محذوف

کارگاه تحلیل فصل

۱- غزل زیر را از نظر تاریخ ادبیات، سبک شناسی، موسیقی شعر بررسی و تحلیل کنید :

من ندانستم از اول که تو بی‌مهر و وفایی
عهد نابستن از آن به که ببندی و نیایی
دوستان عیب کنندم که چرا دل به تو دادم
باید اول به تو گفتن که چنین خوب چرایی
شمع را باید از این خانه به در بردن و کشتن
تا به همسایه نگوید که تو در خانه مایی
عشق و درویشی و انگشت نمایی و ملامت
همه سهل است، تحمل نکنم بار جدایی
گفته بودم چو بیایی، غم دل با تو بگویم
چه بگویم؟ که غم از دل برود چون تو بیایی
آن نه خال است و زنخدان و سر زلف پریشان
که دل اهل نظر برد؛ که سرّی است خدایی
تو میندار که سعدی ز کمندت بگریزد
چون بدانست که در بند تو، خوش‌تر ز رهایی

(سعدی)

از نظر تاریخ ادبیات و سبک شناسی :

غزلی از سعدی ؛ خداوندگار عشق ،

قرن هفتم ، سبک عراقی ، با بیانی نرم ؛ دلپذیر و عاشقانه .

نواحی غرب ایران با مرکزیت اصفهان "عراق عجم" نامیده می شد و به همین دلیل به سبک رایج در آن نواحی سبک عراقی می گفتند. سبکی که رفته رفته در سایر نقاط کشور رواج یافت.

از نظر موسیقی شعر :

وزن : فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلا

بحر : رمل مثنی مخبون محذوف

۲- متن زیر را از نظر زیبایی شناسی بررسی نمایید:

«فراش باد صبا را گفته

تا فرش زمردین بگسترده

و دایه ابر بهاری را فرموده

تا بنات نبات در مهد زمین بپرورد.

درختان را به خلعت نوروزی

قبای سبز ورق در بر گرفته

ادبیات دهم نأ کنکور

و اطفال شاخ را به قدوم موسم ربیع کلاه شکوفه بر سر نهاده.»

(سعدی)

در این متن بیش از هر آرایه ای از **سجع**، **تشبیه** و **استعاره** استفاده شده است.

تشبیه ها :

فراش باد صبا . دایه ابر . بنات نبات . مهد زمین . قباى سبز ورق . اطفال شاخ . کلاه شکوفه هفت تشبیه بلیغ اضافی.

سجع ها :

(بگسترده ؛ بپرورد)

(گرفته ؛ نهاده)

مراعات النظیرها :

فراش ؛ فرش ؛ بگسترده

باد ؛ بهار ؛ نبات

دایه ؛ نبات و مهد

درخت ؛ شاخ ؛ شکوفه

خلعت ؛ قبا ؛ کلاه

فرش : استعاره از سبزه های بهاری.

کلاه شکوفه بر سر درختان نهاده تشخیص.

مهد زمین تلمیح دارد به آیه : الم نجعل الارص مهادا؟

ابریگروه دبیران ادبیات کشور

دکتر مهری رزمجو

ادبیات دهم نأ کنکور

Tag : [adabiate10@](https://www.adabiate10.com)

Link :

<http://jvan.me/124Y>

PDF نسخه شهنیان